

חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה

בירור תפקיד וגדרי החזקה / דוד רגב

- פתיחה
- הצגת הסוגייה העיקרית
- שיטות הראשונים בסוגייה
 - נאמנות חלשה
 - נאמנות עם השלכה גדולה יותר
 - הצדקה לתקנת חכמים
 - שיטת רש"י
- נפקא מינות
- ירושלמי מול בבלי
 - הופעות החזקה בבבלי
 - הופעת החזקה בירושלמי
- סיכום

פתיחה

במאמר זה ננסה לברר את התפקיד והמשמעות של החזקה "אין אדם טורח בסעודה ומפסידה"¹ לאור שיטות הראשונים והופעותיה השונות של החזקה בבבלי ובירושלמי. הופעתה העיקרית של החזקה היא בסוגיית נאמנות הבעל בטענת בתולים במסכת כתובות דף ט ע"ב, ושתי סוגיות קטנות נוספות בקידושין וביבמות. כמו כן, היא מופיעה בירושלמי במסכת כתובות בסוגייה המקבילה לבבלי, אך בניסוח שונה, כפי שיבואר בהרחבה בהמשך המאמר.

סוגיית טענת בתולים היא למעשה סוגייה רחבה שמתפרסת כמעט לאורך כל הפרק הראשון של מסכת כתובות, לכן נקדים כמה מושגים על סוגייה זו ונסביר מהו המוקד

¹ לשם נוחות, לאורך המאמר נקרא לחזקה בקיצור – חזקת אטב"ו.

שלנו בה. טענת בתולים, הטוענת להיות אישה לא בתולה, יכולה להתבצע בשני אופנים: טענת דמים וטענת פתח פתוח. בטענה הראשונה הבעל טוען שהוא לא מצא דם על הסדין שהיה על המיטה בשעת הבעילה הראשונה, ואילו בטענה השנייה הוא טוען שהוא מצא פתח פתוח² בגופה של האישה.

אם טענתו של הבעל מתקבלת אזי אנחנו מניחים שהאישה זינתה בשלב כלשהו בחייה ולא הייתה בתולה כפי שאמרה. יש לכך שתי השלכות עיקריות, ממונית ואיסורית. ההשלכה האיסורית נמצאת בעיקר בדברי רבי אלעזר בדף ט"ז ע"א ואומרת שאדם נאמן לאסור את אשתו על ידי טענת פ"פ, ומתוך כך הוא צריך לגרשה. ההשלכה הממונית היא הפסד האישה את הכתובה שהיא אמורה לקבל, כי כתובת בתולה היא סוג של שטר על תנאי שהאישה תהיה בתולה, ואם היא לא קיימה את התנאי היא לא זוכה בשטר. הסיבה הפשוטה לכאורה שהבעל יהיה נאמן בטענה זו היא בשל התחייבות האישה בכתובה שתהיה בתולה והיא לא קיימה תנאי זה, ולכן היא מפסידה את הכתובה עד שתוכיח שהיא באמת קיימה את התנאי והייתה בתולה, ככל דיני שטרות על תנאי.

בנוסף, נעיר שיש הבדל בין שתי הטענות: יש יתרון לטענת דמים כי אפשר לבדוק את הסדין ולראות אם היה בו דם ובכך לאשש את טענת הבעל, אך בטענת פ"פ אי אפשר להוכיח או להכחיש את טענתו ע"י ראיות, ולכן זו טענה גרועה יותר והנאמנות שיש לבעל בטענה זו היא חידוש גדול יותר מטענת דמים, ולכן צריכה יותר הסבר.

הצגת הסוגייה העיקרית

המוקד העיקרי שלנו במאמר זה הוא בהשלכה הממונית של טענת הבתולים. נתחיל לעיין בסוגייה ונסה להבין את תפקיד החזקה בה. הסוגייה מתחילה בהלכה של שמואל: "אמר רב יהודה אמר שמואל: האומר פתח פתוח מצאתי – נאמן להפסידה

² להל"ן – פ"פ.

כתובתה" (בבלי, כתובות ט ע"ב).³ כלומר אם הבעל טוען פ"פ הוא נאמן לכך שהאישה באמת אינה בתולה, ואזי האישה מפסידה את הכתובה שהיא אמורה לקבל, כי כמו שאמרנו לבעל יש נאמנות בכך שהאישה לא קיימה את תנאה בכתובה. אך הגמרא עצמה נותנת לכאורה טעם אחר לדבר בהמשך הסוגייה:

איתמר אמר רב נחמן אמר שמואל משום רבי שמעון בן אלעזר: חכמים תקנו להם לבנות ישראל לכתולה מאתים, ולא למנה מנה, והם האמינוהו שאם אמר פתח פתוח מצאתי – נאמן. א"כ, מה הועילו חכמים בתקנתם? אמר רבא: חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה (בבלי, כתובות י ע"א).

הגמרא מביאה מימרה נוספת בשם שמואל ואומרת שהבעל נאמן בטענת פ"פ רק משום שהם אמרו כך והם אמרו גם כך. כלומר, חכמים תיקנו שיש כתובה, והם גם בחרו להאמין לבעל בטענת פ"פ ולכן הוא יכול להפסיד את הכתובה, אבל לא ברור מה הסיבה שחכמים האמינו לו בטענה זו. על הנחה זו הגמרא שואלת מה הסיבה לתקן את שתי התקנות הללו, הרי לכאורה הן סותרות אחת את השנייה. שהרי אם נניח שחכמים תיקנו את הכתובה בשביל שהאישה לא תהא קלה בעיני הבעל להוציאה,⁴ אך מנגד הבעל נאמן בפ"פ ולכן הוא מגרש אותה ונפטר מחיוב הכתובה בלי כל מניעה, אזי עדיין האישה נשארת קלה בעיניו היות שיש לו אפשרות לגרש אותה ללא כתובה על ידי טענה זו. על זה רבא עונה: חזקה אטב"ו.

נעלה כמה שאלות שינחו אותנו בהמשך המאמר באפשרויות השונות לקריאת הסוגייה:

³ כמו שכבר כתבו רוב הראשונים, יש להעמיד את דברי שמואל כאשר האישה שותקת או מכחישה את הבעל, ובמצב זה שמואל מחדש שהוא נאמן להפסיד את כתובתה. אך מקרה שהאישה מביאה בו הסבר אלטרנטיבי לחוסר הימצאות הבתולים, למשל שהיא נאנסה לאחר האירוסין, נדון בסוגיות בדפים הבאים במחלוקת ר"ג ור"י. אף שלהלכה פוסקים כר"ג שהאישה נאמנת אין זה סותר את דברי שמואל שהבעל נאמן, כי האישה מגיבה אחרת בכל מקרה, כפי שאמרנו. וראה רמב"ם, הלכות אישות יא, שם מפורטים ההבדלים בין הטענות ומתי כל אחד נאמן.

⁴ "רבנן סברי: טעמא מאי תקינו רבנן כתובה? כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה" (בבלי, כתובות לט ע"ב). טעם זה חוזר כמה פעמים במסכת, ונראה שהוא הטעם לסוברים שכתובה היא מדרבנן, וזוהי השיטה שמופיעה בסוגייה שלנו.

1. למה הגמרא הפרידה בין המימרה של רב יהודה בשם שמואל בתחילת הסוגייה ובין המימרה של רב נחמן בשם שמואל בסופה, שהרי בסוף שתיהן אומרות דבר דומה שאדם נאמן בטענת פ"פ ?

לשאלה זו יש שתי תשובות אפשריות: א. המימרה השנייה באה להסביר את המימרה הראשונה; ב. המימרות חולקות אחת על השנייה בטעם הדין.

2. איך עונה החזקה של רבא לקושייה ?

לשאלה זו יש גם שתי תשובות אפשריות: א. החזקה עונה על הקושייה שהגמרא העלתה בין שתי התקנות; ב. הגמרא קיבלה את הקושייה, דחתה את הטעם הראשוני לדין ונתנה את החזקה בתור טעם חלופי לדין.

שאלה נוספת שתלווה את המאמר ותשתקף לאור הקריאות השונות בסוגייה היא: האם באמת נאמנותו של הבעל נובעת מחוסר הבאת הראיה של האישה כמו שהצענו בהתחלה, או שמא יש סיבה אחרת שגורמת לו להיות נאמן ?

לאור שאלות ותשובות אפשריות אלו ננסה לברר את שיטות הראשונים בסוגייה והדרך שבה הם קראו את מהלכה.

שיטות הראשונים בסוגייה

נאמנות חלשה

שיטה אחת מרכזית בראשונים היא שהחזקה היא הסיבה שהבעל נאמן בטענת פ"פ' אך נאמנותו מוגבלת לדיני דרבנן בשל הכלל של הם האמינוהו והם האמינהו. שיטה זו מופיעה בהרבה ראשונים והיא מסתמכת על שיטת הגאונים, ונפרט אחד מהם. הרשב"א על אתר בשם הרמב"ן כותב כך:

מדאמרינן אמר רבא ולא אמרינן אלא אמר רבא משמע דאדו"ש בן אלעזר סמיך לומר דכיון דכתובת אשה מדבריהם הם האמינוהו בחזקה זו שאין אדם טורח

בסעודה ומפסידה אבל למ"ד כתובת אשה מן התורה לא היה נאמן וכן פרש"י ז"ל, וא"ת כיון דאיהו בריא והיא מכחישתו אי נמי שותקת כדאוקימנא לה להא דשמואל אפילו למאן דאמר כתובת אשה דאורייתא אמאי לא מהימן, וגאון ז"ל נמי דקאמר דלענין תוספת כיון דאיהו כתב לה מדיליה לא האמינוהו חכמים כדכתב בהלכות רב אלפסי ז"ל אמאי לא מהימן שהרי לא כתב לה אלא על מנת לכונסה וימצאנה בתולה וכיון שכן עליה להביא ראיה שנתקיים התנאי כדאמרינן לקמן ("ט ב") גבי תנאי היו דברינו אמר להו קיימו תנאיכו וחותרו לדינא, וז"ל דכיון דאיהי קא טענה בריא ואמרה בתולה שלמה נבעלתי מדינא איהי מהימנא, דלדידיה איכא למימר שמא הטה או דילמא לא קים ליה שפיר הילכך לדידה איכא להימננה אי לאו טעמא דהם האמינוהו אבל בשותקת דלא טענה מידי לא צריכין להאי טעמא כלל אלא מדינא מהימני' ליה כדכתבינן, אי נמי איכא למימר דהכא כיון דרוב נשים בתולות נשאות ואיכא נמי חזקה דגופה הולכין אחר הרוב ואחר חזקה והכי איתא בירושלמי בפ' שני, אלא דרבנן הימנוהו הואיל ואמר בריא ועוד דחזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה. הרמב"ן נ"ר (חדושי הרשב"א, כתובות י ע"א).

בתחילה הרשב"א עונה על השאלה ששאלנו, על מה החזקה עונה. הוא מוכיח מניסוח הגמרא שדברי רבא מתייחסים לדברי רב נחמן בשם שמואל והם מסבירים מה הסיבה שחכמים בחרו להאמין לבעל בטענת פ"פ. יוצא מכאן שהוא סובר שהחזקה היא הגורם לנאמנות של הבעל – מפני שאדם לא יפסיד בדרך כלל את ההשקעה הכספית שהוא מוציא, יש לומר שהוא דובר אמת. אך הוא נאמן רק משום שחכמים בחרו להאמין לו, וההשלכה של כך היא שנאמנות זו היא רק למ"ד כתובה מדרבנן ורק לעיקר הכתובה, כמו דברי הגאון שהוא מביא.⁵

לאחר מכן הרשב"א שואל על עצמו ועל שיטת הגאון, למה בעצם הגמרא אומרת שהנאמנות היא רק משם הם האמינהו והוא לא נאמן מעיקר הדין, כפי שהצענו בתחילת המאמר? הרי לכאורה כתובה היא כמו כל שטר תנאי אחר, והדין בשטרות תנאי – כפי שמופיע בגמרא בכתובות יט ע"ב שהרשב"א מצטט⁶ – הוא שאם יש

⁵ ראה על כך בהרחבה בפרק הרביעי.

⁶ "א"ל: כי אתו לקמן לדינא, אמרינן להו: זילו קיימו תנאיכו וחותרו לדינא" (בבלי, כתובות יט ע"ב). הגמרא אומרת שעל העדים שמעידים שהשטר הוא על תנאי להוכיח שהתנאי התקיים, כדי שהם יוכלו להשתמש בשטר.

ויכוח האם התקיים התנאי או לא, חובת הראיה מוטלת על מי שרוצה להשיג את השטר. לכן בנידון דידן, על האישה שרוצה להרוויח את הכתובה להביא ראיה שהיא בתולה אל מול טענת הבעל. נאמנות זו בשטרות על תנאי היא גם בדיני דאורייתא, כי שטרות על תנאי הם מהתורה, לכן גם בסוגייה שלנו נאמנות הבעל הייתה צריכה להועיל גם בדיני התורה.

אך הרשב"א הופך בתשובתו את הנחת היסוד, ואומר שיש לאישה יתרון בטענה שלה אל מול הבעל: א. היא טוענת ברי, בניגוד לבעל שטוען שמא כי ייתכן שהוא אינו בקי בפ"פ; ב. לאישה יש רוב שמסייע לטענתה שהיא בתולה, שהרי רוב הנשים נישאות בתולות, ולכן האישה היא זו שנאמנת מעיקר הדין, אך למרות זאת החליטו חכמים להאמין לו בגלל החזקה, ומדרבנן הבעל בכל זאת נאמן ולא האישה.

בנוגע לשאלה הראשונה ששאלנו, בעזרת שיטה זו נסביר שהמימרה השנייה בשם שמואל מבארת את המימרה הראשונה בשם שמואל, הם אינם חולקים. אך יש קושי בתשובה זו בפשט הגמרא, כי אם כן הגמרא הייתה יכולה לכתוב רק את המימרה השנייה בלי הראשונה, ויוצא שהמימרה הראשונה מיותרת.⁷

קושי נוסף בקריאת הגמרא הוא שהחזקה אינה עונה ישירות לשאלה של הגמרא, משום שהשאלה שהיא שואלת אינה למה חכמים בחרו להאמין לבעל בפ"פ אלא למה חכמים תיקנו את הכתובה כשיש נאמנות לבעל בפ"פ. אך שיטה זו מסבירה שהחזקה עונה על השאלה הראשונה, כפי שביארנו.

⁷ בהמשך הגמרא, לאחר המימרה הראשונה שהבאנו, הגמרא מבררת מה החידוש בדברי שמואל ומסיקה שחידושו שגם בטענת פ"פ הבעל נאמן להפסיד את הכתובה ולא רק בטענת דמים. לכאורה זה יכול להיות הסבר למה שנו הלכה זו פעמיים, אך מימרה זו עדיין נשארת מיותרת כי הגמרא הייתה יכולה לשאול מה החידוש גם על המימרה השנייה.

נאמנות עם השלכה גדולה יותר

השיטה השנייה בראשונים מסכימה שהחזקה היא גורם נאמנות לבעל, אבל נאמנות זו אינה רק משום שהם האמינוהו עם השלכות מצומצמות, אלא גם לתוספת כתובה ולמ"ד כתובה דאורייתא, בניגוד לשיטת הגאונים שהזכירה אצל הרשב"א. שיטה זו מופיעה אצל הרא"ש:

וחזינן לגאון דקאמר הנ"מ לענין מנה ומאתים אבל לענין תוספת לא מהימן ומימרא וטעמא דמסתבר הוא דלא תקינו רבנן אלא מנה ומאתים אבל תוספת איהו כתב אנפשיה הילכך לא מהימן. איני כחולק על דברי גאון אבל מתוך הסברא נראה דמהימן גם לענין תוספת דדבר ידוע דלשם חיבת חופה וביאה הוסיף לה וכי הכי דאמרין לענין מנה ומאתים חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה ואם היה שונאה היה מגרשה ולא היה טורח בסעודה אף על פי שמרויח בטורח הסעודה פטור ממאתים של כתובה גם לענין תוספת שאינו מוסיף לה אלא בשעת חופה היאך נאמר שבשעת חופה כתב לה ולמחר בבוקר נתחרט ומגרשה אלא ודאי טענתו אמת ולהכי מגרשה ואדעתא דהכי לא הוסיף לה (רא"ש, כתובות א, יח).⁸

הרא"ש מבין שיש כאן נאמנות בגלל החזקה כי הוא מתנסח בלשון נאמנות גם לגבי התוספת, ולפי סברתו נראה לו שהחזקה צריכה להשליך גם על התוספת, כלומר יש לנאמנות שלו השלכה גדולה יותר מסברת הגאון.⁹ נראה שגם הרא"ש קרא את

⁸ כך סובר גם המרדכי בשם רשב"ם, אך בניסוח קצת שונה: "כתב האלפסי בשם רב האי גאון דדוקא במנה ומאתים ולא בתוספת ורשב"ם הגיה על דבריו מכח ק"ו ומה דתקינן [*רבנן] אמרי' חזקה מה דיהיב לא כ"ש [*דהא משום חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה מהימנינן ליה דודאי פתח פתוח מצא וכמו שהטעתו דמי אך כך אני מפרש חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה לאלתר דכיון דמתוך חופתו מיד טוען כך האמת אתו דאכתי בזמן מועט לא נתכוין למצוא עלילות]" (מרדכי, כתובות, פ"א, רמז קלה).

⁹ נראה שהמחלוקת בין הגאון לרא"ש הייתה בפירוש דברי רבא בסוגייה, אם הם מוסבים על דברי ר"ג בשם שמואל ולכן הם כפופים לדין הם האמינוהו, או שדבריו של רבא דוחים את דבריו של ר"ג והחזקה אינה כפופה לדין זה. לכן הם חולקים רק בהשלכה של הנאמנות, אם היא משליכה רק לדיני דרבנן או לא. אך סבורותיהם עדיין אינן מובנות דיין, שהרי אם הרא"ש סובר שהחזקה יוצרת נאמנות אזי הוא צריך לקבל את ההנחה של הרשב"א שהבעל אינו נאמן מעיקר הדין אלא רק בגלל החזקה. אך יש לשאול עליו איך לאור הנחה זו החזקה יוצרת נאמנות שגוברת על הנאמנות של האישה מעיקר הדין? אולי יש להציע שהרא"ש הבין שהחזקה מתבססת על המיידיות של הטענה לאחר ההשקעה הכספית של הבעל. סברה זו יוצרת נאמנות שגוברת גם על נאמנותה של האישה ולכן הוא קורא את הגמרא כפי שהסברנו. אך שאר הראשונים סברו שהסברה של החזקה אינה משמעותית כל כך מול הנאמנות של האישה, ולכן לולי דברי חכמים שבתורה להאמין לו בגלל החזקה הוא לא היה נאמן והחזקה כפופה רק לדיני דרבנן, ובגלל זה כך הם קוראים את הסוגייה.

המימרה השנייה של שמואל כהסבר למימרה הראשונה, ומציע שהטעם של הנאמנות הוא משום הם האמינהו. אך מפני שלפי טעם זה יוצא שתקנת חכמים לא הועילה כפי שהסברנו, הגמרא דוחה הצעה זו, ורבא מביא הסבר אחר שלא קשור להסבר הראשון והוא חזקת אטב"ו.¹⁰ קריאה זו של הגמרא מאפשרת להבין שהחזקה אינה תלויה בתוקף של הם האמינהו ושתועיל רק לדברי חכמים, אלא היא משפיעה גם על דברים נרחבים יותר.¹⁰

הקשיים בשיטה זו בקריאת הגמרא דומים לשיטה הקודמת, כי גם לפיה המימרה הראשונה של שמואל מיותרת ומהלך הגמרא אינו רציף ופשוט.

הצדקה לתקנת חכמים

עד עכשיו הבאנו את רוב שיטות הראשונים ההולכים בדרך העיקרית, שהחזקה היא הגורם הבלעדי לנאמנותו של הבעל. ננסה להציע הסבר אחר לדין זה של שמואל על פי קריאה אחרת של החזקה.

אם נחזור שוב לפשט הגמרא ולהופעה המפורשת של החזקה, נראה שאפשר להבין אחרת את תשובת רבא לשאלה "מה הועילו חכמים בתקנתם?" קודם לכן הצגנו שהתשובה של רבא מביאה תירוץ שונה לגמרי מהתירוץ הראשון, או שרבא רק עונה מה הייתה הסיבה של חכמים להאמין לבעל. בשתי קריאות אלו יש בעיות. לפי האפשרות הראשונה יש פער גדול בין הווה אמינא למסקנה; אומנם זו קריאה אפשרית, אך היא קשה במהלך הרציף של הגמרא. לפי האפשרות השנייה הקושי הוא

¹⁰ לכאורה לפי הסבר זה, כפי שאמר הרשב"א בתחילת דבריו, היה צריך לגרוס בגמרא "אלא אמר רבא" במקום "אמר רבא", וכך יותר מובן שלמסקנה הגמרא דחתה את ההווה אמינא שהנאמנות היא רק מדרבנן. אך אפשר לתרץ בשני אופנים: יכול להיות שהגרסה לפי הרא"ש הייתה "אלא אמר רבא", אך יותר סביר שהגרסה הייתה כמו הנוסח בגמרא שלנו, אבל קריאה זו עדיין אפשרית, אלא שצריך לקרוא את הסוגייה עם פער קטן במהלך הגמרא בין הווה אמינא למסקנה.

שהחזקה לא עונה ישירות לשאלה מה הועילו חכמים בתקנת הכתובה, אלא מה הועילו חכמים בנאמנות הבעל, אך זו אינה שאלת הגמרא לפי פשוטה.¹¹

לכן נציע שהגמרא באמת שואלת על הסיבה של קביעת תקנת חכמים את הכתובה כאשר יש לבעל יכולת להפקיע אותה כל עוד הוא רוצה, כפשוט הגמרא. לפי זה, נאמנותו של הבעל מגיעה לאו דווקא משום שהם האמינהו, כפי שאומרים שאר הראשונים, אלא בדומה להנחה בקושיית הרשב"א, לבעל יש נאמנות בסיסית בטענתו כי חובת הראיה להוכיח את קיום התנאי על האישה. לאחר הנחה זו, החזקה עונה בדיוק על השאלה הנשאלת, ואומרת שאין לחשוש שאנשים ישתמשו באפשרות שלהם לטעון טענת בתולים ולהפסיד את הכתובה כי נוהג האדם הוא לא להפסיד משהו שהשקעת בו. חכמים הועילו בתקנתם כי אומנם הבעל נאמן בפ"פ אבל אין סיבה שהוא יטען זאת כי הוא השקיע בסעודה, ויפה תיקנו חכמים כתובה זו כי יש כאן מערכת יחסים שמאזנת אחת את השנייה, בין חשיבות הכתובה לאפשרות שהבעל יטען טענת בתולים.

אולם הקושי בפירוש הגמרא הוא שאם הנאמנות מגיעה לבעל מעיקר הדין, למה הגמרא מתנסחת בלשון "הם האמינהו שאם אמר פ"פ נאמן", הרי זו נאמנות מעיקר הדין? אך נראה שיש לכך תשובה פשוטה: הגמרא שואלת מה המשמעות של התקנה במצב כזה, והיה על חכמים לשלול את נאמנות הבעל שקיימת מעיקר הדין כדי להפוך את התקנה שהם תיקנו לרלוונטית. הסיבה שזה לא נשאל למ"ד כתובה דאורייתא היא כיוון שהתורה לא עוסקת ביישום וסנקציות, ולכן השאלה מה הועילה התורה בתקנתה איננה רלוונטית. אפשר ללכת יותר רחוק ולהגיד שיש לקרוא את השאלה בגמרא כתמיהה, כלומר איך יכול להיות שחכמים תיקנו כתובה ובחרו להאמין לעיקר הדין, שהבעל נאמן, אם בחירה זו סותרת את הכתובה שהם תיקנו?

¹¹ מנוסח הגמרא עולה כך, כי לאחר שכתוב שחכמים בחרו להאמין לבעל בטענת פ"פ, הגמרא אומרת שאם כן מה הועילו חכמים בתקנתם הראשונה, הרי התקנה השנייה מבטלת את השנייה. לכן רואים שהשאלה של הגמרא מוסבת על הטעם של התקנה הראשונה (כתובה) ולא של השנייה (טענת הבעל).

החזקה עונה שבחירה זו אכן אפשרית, כי אין לחשוש שהבעל יטען פ"פ ואין סתירה בין התקנות.

סברה זו כמעט שאינה מופיעה בראשונים, אך רבי עקיבא איגר מציע אותה במפורש בחידושו¹² ונראה שגם רבנו חננאל המופיע באוצר הגאונים סובר כך:

ואקשינן אם כן: מה הועילו חכמים בתקנתם? כל אדם יכול לטעון פתח פתוח מצאתי, ונמצאת תקנת חכמים בטלה מעצמה? ופירק רבא: חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה (אוצר הגאונים, כתובות, ליקוטי רבנו חננאל).

תפקיד החזקה כמו שאמרנו הוא רק להסביר למה תקנת החכמים לא תיעקר מאליה, וההסבר לכך הוא שטבע האדם בדרך כלל הוא לא לטרוח בדבר מסוים ולהפסיד את כולו לאחר מכן. אך סיבת הנאמנות של הבעל לא קשורה לחזקה, הוא נאמן בגלל נאמנותו מעיקר הדין. גם שיטה זו תפרש את המימרה השנייה של שמואל בתור הסבר לראשונה ותישאר עם הקושי שהעלינו בהסבר זה, אך היא קוראת את התשובה של רבא בקריאה הפשוטה של הגמרא אל מול שאר שיטות הראשונים.

שיטת רש"י

כפי שראינו, אחת השאלות המרכזיות בפירוש הגמרא שמשפיעה על הבנת החזקה היא אם החזקה רק עונה לשאלה מה הועילו חכמים בתקנתם ומצדיקה לתקן שתי תקנות סותרות או שהיא הגורם הבלעדי לנאמנותו של הבעל, ולולא היא הבעל לא היה נאמן.

¹² "והא אפשר לפרש דמ"ש שמואל חכמים תיקנו כו' היינו דאם ה' כתובה דאורייתא ודאי היה נאמן מהדין וכסברת הראשונים בקושייתם, ולא היה מהפלא דא"כ כל אדם יטעון כן כיון דאינו תקנה אלא דין ויהיה לו מ"מ מציאות אם ימצא אחד במשך כל ימים שהעולם עומד שלא יטעון כן וכמה וכמה צווים ודינים יש בתורה שאינן בנמצא כ"א לעתות רחוקות מאד, אך כיון דחכמים תיקנו ה' להם לחזק שיאמנו דבריהם, ואמר דמ"מ הם האמינוהו והעמידו על הדין שיהא נאמן כאלו ה' מדאורייתא, וע"ז הקשו א"כ מה הועילו חכמים בתקנתן כי ודאי לא ימצא כזה שלא יטעון כ"א לימים רבים ובאחד האדם, ועל זה השיב דאאט"ב" (חידושי רע"א, כתובות י ע"א).

אם נדייק ברש"י נראה שהוא קורא את הסוגייה בצורה קצת אחרת משאר הראשונים, אך קריאה זו יותר פשוטה במהלך הגמרא. בתחילת הסוגייה, שם לא מבוארת סיבת נאמנות הבעל, הוא מפרש את דברי רב יהודה בשם שמואל כך:

להפסידה כתובתה – על פי עצמו וטעמא לקמן מפרש חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה.

מאי לאו – דאע"ג דאין עדים בדבר זה ולא טענה מוכחת אלא עליה סמכין דאמרין אי לאו דקושטא הוא לא היה מפסיד סעודתו ואם היה שונאה מתחלה היה מגרשה ולא טרח בסעודת נשואין (רש"י, כתובות ט ע"ב).

בד"ה להפסידה כתובתה רש"י מפרש שהטעם לכך שהבעל נאמן להפסיד את הכתובה הוא החזקה שמגיעה בהמשך. כך גם בד"ה מאי לאו רש"י מסביר את החזקה לפי הסבר הנאמנות, כלומר יש להניח שהוא דובר אמת שהרי הוא לא היה מפסיד את סעודתו לחינם, ואם הוא היה שונא את האישה ולכן רצה לגרשה הוא לא היה משקיע כסף בסעודה מלכתחילה. לכן מתוך כך שהוא השקיע בסעודה, ולמרות זאת טען את טענת הבתולים ביחד עם הפסד הכסף, מוכח שהוא דובר אמת.

לעומת זאת, כאשר רש"י מפרש את דברי החזקה עצמה בשם רבא הוא אומר:

חזקה אין אדם טורח בסעודה – אין לחוש שיטעון אדם כך אלא באמת שאם היה שונא אותה מתחילה לא היה טורח בסעודה וכונסה ומפסיד סעודתו חנם אלא היה מגרשה מתחילה (רש"י, כתובות י ע"א).

לשונו של רש"י בד"ה חזקה נראית סותרת את הלשון בעמוד הקודם, כי כשהוא מתנסח בלשון "אין לחוש שיטעון כן" נראה שהחזקה מבטיחה את מניעת החשש שמא הבעל יטען טענת פ"פ ויעקור את תקנת הכתובה בלי בעיה, שלא כמו שיטת הנאמנות שהופיעה ברש"י הקודם.

לכן כדי לתרץ את דברי רש"י ולקיימם, נטען שרש"י מפרש שיש בסוגייה מחלוקת פנימית בין האמוראים כיצד לפרש את החזקה ולכן הוא נדרש להסביר אותה בשני אופנים שונים בכל מקום. רב יהודה בשם שמואל מבין את החזקה כגורם הנאמנות,

וכנראה גם נאמנות עם השלכה גדולה כשיטת הרא"ש לעיל, מכיוון שההגבלה של "הם האמינהו" אינה קיימת אצל רב יהודה. לעומת זאת רבא קורא את החזקה כהצדקה, כמו הפשט של מהלך הגמרא בחלקו השני, כפי שהראינו בשיטה שסוברת כך. לכן כאשר רש"י מפרש את דברי שמואל הוא מסביר את החזקה על פי שיטת הנאמנות, וכאשר הוא מפרש את דברי רבא הוא מסביר על פי שיטת ההצדקה.

היתרון של פירוש זה במהלך הסוגייה הוא פתירת כל הקשיים שהיו בשיטות האחרות. לפי הסבר זה מבוארת התשובה של רבא כמו השיטה של הצדקה לתקנת חכמים, והיא הקריאה הפשוטה בגמרא כפי שהראינו. בנוסף, מובן למה יש לשנות את ההלכה של שמואל פעמיים, כי לכל מימרה יש הסבר אחר על החזקה ועל נאמנותו של הבעל, למימרה הראשונה יש משמעות בפני עצמה והיא אינה מיותרת, בניגוד לשאר השיטות.¹³

נפקא מינות

לאחר שהצגנו את כל השיטות האפשריות של הסוגייה נאפיין כמה נפקא מינות אפשריות שכבר עלו כדרך אגב במהלך המאמר.

כתובה מדאורייתא :

לשיטת הרא"ש ולשיטת רבנו חננאל, הסוברים שיש לבעל נאמנות גבוהה בין אם בגלל החזקה ובין אם משום שיש לבעל נאמנות מעיקר הדין, נאמנות זאת חלה גם על דיני דאורייתא. כלומר גם אם היינו פוסקים כדברי האומרים שכתובה היא מן התורה¹⁴ הבעל היה נאמן בטענת פ"פ להפסיד את הכתובה. מאידך, לסוברים שהנאמנות נובעת רק מתוקף סמכות של חכמים מפני שהם האמינהו, נאמנות הבעל

¹³ עדיין יש קושי אחד לפירוש זה, למה רב יהודה לא אמר את טעמו בשמו בגמרא עצמה אם הוא חולק על רבא, וצ"ע.

¹⁴ מחלוקת זאת מופיעה לאחר הסוגייה שלנו בהמשך דף י"א, וכן ראה גם בהמשך המסכת בדף נו"ב.

תקפה רק אם פוסקים כדברי האומרים שכתובה היא מדרבנן, אך לפי הפוסקים שכתובה היא מהתורה אין לחכמים סמכות להחליט שיש נאמנות לבעל שמשפיעה על דין דאורייתא.¹⁵

תוספת כתובה :

כפי שהזכרנו לפני כן, אחת הנפקא מינות המרכזיות היא האם כאשר הבעל טוען פ"פ הוא מפסיד רק את עיקר הכתובה או גם את תוספת הכתובה שהתחייב לה בנישואים. השיטה הסוברת שיש נאמנות רק מכוח "הם האמינהו" תאמר שהבעל לא נאמן להפסיד את התוספת כי מדובר בחיוב ממון שהוא התחייב מדעת עצמו לשלם לאישה, בניגוד לעיקר הכתובה שחכמים תיקנו וחייבו את הבעל, ולכן יש להם כוח להחליט שהאישה תפסיד ממון זה במצב שהבעל יטען פ"פ, כמו שנאמר כבר בדברי הגאון שהבאנו. אך השיטה הסוברת שיש נאמנות עם השלכה גדולה בין אם מהחזקה ובין אם מעיקר הדין כנראה תאמר שהשפעת הנאמנות אינה קשורה לשאלה מטעם מי שילם הבעל את הכסף, אלא משום שהבעל טרח בסעודה או שיש לו נאמנות בטענתו הוא נאמן להפסיד את כל מה שהוא התחייב, כולל התוספת.

נאמנות הבעל כאשר הוא לא טרח בסעודה :

הנפקא מינות הראשונות שהצגנו מחלקות בין השיטות שיש נאמנות גדולה או רק נאמנות מכוח "הם האמינהו", אך נפקא מינה נוספת של אי טרחה בסעודה, מחלקת בין השיטות שסוברות שחזקת אטב"ו היא הגורם לנאמנות – בין אם מדרבנן ובין אם גם בדיני דאורייתא – לשיטה שהיא רק הצדקה לתקנת חכמים. אם סוברים שהנאמנות של הבעל מתבססת על עצם ההשקעה והטרחה בסעודה, אזי אם הבעל לא עשה זאת אז הבעל לא נאמן כי כל המנגנון של החזקה בנוי על כך שהוא השקיע וטרח. אך מי שסובר שהחזקה היא רק הצדקה לתקנת חכמים, נאמנות הבעל לא

¹⁵ נפקא מינה זאת מופיעה כבר ברש"י בפירושו על הגמרא של הם האמינהו: "חכמים תקנו לאשה – כלומר אי הואי כתובתה דאורייתא לא הוי נאמן להפקיעה אלא בעדות ידועה אבל כתובתה חכמים תיקוניה הם אמרו והם שתיקוניה אמרו שהוא נאמן להפסידה אף בטענת פתח פתוח" (רש"י, כתובות י"ע"א).

מושפעת מהחזקה כי יש לו אותה ממילא, והחזקה היא רק הנהגה של המציאות הרגילה שמצדיקה לתקן שתי תקנות שלכאורה סותרות, אך המקרה הפרטי שבו לא עשו סעודה לא משפיע על נאמנות הבעל ועל המציאות הרגילה שבה בדרך כלל אנשים עושים סעודה ואין לחשוש שאנשים יטענו פ"פ סתם.

ירושלמי מול בבלי

לאחר שהצגנו את השיטות בראשונים והנפקא מינות ביניהם ננסה להסתכל על החזקה במבט רוחבי ומקיף יותר. נבחן את הופעותיה השונות של החזקה בסוגיות בבבלי ובירושלמי ונראה איך הן משפיעות על מה שהבנו עד כה.

הופעות החזקה בבבלי

החזקה מופיעה בתלמוד הבבלי בשתי סוגיות נוספות חוץ מהסוגייה שהרחבנו בה בתחילת המאמר. המשותף ביניהן הוא שבכל מקום שהחזקה מופיעה היא נאמרת בשמו של רבא, ולכן מתחזקת הסברה שאולי יש קשר בין כל ההופעות של החזקה ויש להבין אותה באופן דומה בכל הסוגיות.

יבמות קז ע"א:

הסוגייה הראשונה מופיעה ביבמות קז ע"א, שם המשנה מביאה מחלוקת בין ב"ש לב"ה אם ארוסה יכולה למאן.¹⁶ ב"ש סוברים שהאישה יכולה למאן רק כשהיא ארוסה, ואילו ב"ה סוברים שהיא יכולה למאן בין באירוסים ובין בנישואים.

בגמרא על המשנה האמוראים מביאים כמה הסברים וטעמים למחלוקת ב"ש וב"ה, ובהסבר האחרון של הגמרא רבא מביא את החזקה כדי להסביר בעצמו את

¹⁶ מיאון הוא זכות שיש לקטנה שהשיאוה אימה או אחיה לעקור את נישואיה, כי לנישואים אלו יש תוקף רק מדרבנן ולכן חכמים נתנו לקטנה כח לעקור את הנישואים כאשר היא הופכת להיות גדולה.

המחלוקת: "רבא אמר: היינו טעמא דב"ש, שאין אדם טורח בסעודה ומפסידה. וב"ה? תרוייהו ניהא להו, כדי דליפוק עלייהו קלא דאישות" (בבלי, יבמות קז ע"א).

רבא מסביר את ב"ש ואומר שמכיוון שידוע לנו שאדם בדרך כלל לא יטרח בסעודה ואז יפסיד אותה אי אפשר לפסוק שבת יכולה למאן גם בנישואים. כי אם כן, יצא שאדם יטרח בסעודה ויפסיד אותה בגלל האפשרות של האישה למאן ולצאת ממנו, והוא השקיע כסף לחינם. לכן לפי ב"ש חכמים לא רצו שאנשים יימנעו מלשאת בנות קטנות מצד אחד, ומצד שני הם רצו שהבעל ישקיע ויטרח בסעודה, אז הם לא נתנו לאישה את האפשרות למאן לאחר הנישואים כדי שיקרו שני דברים אלו.¹⁷ אך ב"ה סוברים שגם אם האישה תוכל למאן לאחר הנישואים והבעל אולי יפסיד את הסעודה, הוא עדיין ירצה להתחתן איתה כי לשניהם נוח שיצא עליהם שם של אנשים נשואים והבעל מעדיף את זה גם אם קיים הסיכוי שהאישה תמאן והוא יפסיד את הכסף.¹⁸

נראה מסוגייה זו שהחזקה משמשת הנהגה מציאותית של בני האדם, בגללה ב"ש חוששים שאנשים לא ישאו נשים כי יש לחשוש שמא אחר כך הנשים יפסידו להם את הכסף ע"י המיאון. הסבר זה לחזקה קרוב יותר לשיטה של החזקה כהצדקה לתקנת חכמים, כי יש כאן עובדה במציאות שיכולה לסייע לכמה דברים, בין אם היא מסייעת להצדיק תקנת חכמים ובין אם היא מסייעת להסביר למה לא לתקן את המיאון בנישואים. אך אם היינו מסבירים שהחזקה היא גורם נאמנות בסוגייה ביבמות, היינו נתקלים בבעיה כי נאמנות קיימת רק כאשר יש טוען ונטען או עדות כלשהי, אך כאן לא שייכת עדות. לכן נראה שההסבר של החזקה כאן דומה להסבר של הצדקה לתקנת חכמים בסוגייה בכתובות.

¹⁷ דברי רש"י על אתר מחזקים סברה זו: "בסעודה – סעודת נישואין הילכך אי אמרת תמאן מימנעי ולא נסב"י (רש"י, יבמות קז ע"א).

¹⁸ אין הסבר זה אומר שב"ה חולקים על החזקה בכלל והם סוברים שגם בסוגייה שלנו בכתובות החזקה לא מועילה, אלא רק שאין לחשוש במקרה הספציפי של מיאון שהבעל לא יישא אותה כי לשניהם נוח בקלא של אישות. אך הם יסכימו שהחזקה יכולה לשמש הצדקה לכך שהבעל לא יטען פ"פ, כי הם רק חולקים על כך שבגלל החזקה אנשים לא יבואו להינשא.

קידושין מה ע"ב:

בדומה לכך נרצה לטעון גם בהופעה האחרונה של החזקה בבבלי בקידושין מה ע"ב. הגמרא מביאה מקרה שבו אבא ואמא רצו לחתן את בתם וכל אחד מהם רצה לחתן אותה עם הקרוב שלו, אך לבסוף האישה כפתה את הבעל להקשיב לה ולחתן את הבת עם הקרוב שלה. להלן עיקר הסוגייה:

ההוא דאמר לקריבאי והיא אמרה לקריבה, כפתיה עד דאמר לה תיהוי לקריבה, אדאכלי ושתי אתא קריביה באיגרא וקדשה; אמר אביי, כתיב: שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. רבא אמר: חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה. מאי בינייהו? איכא בינייהו, דלא טרח (בבלי, קידושין מה ע"ב).

הגמרא ממשיכה את המקרה ומספרת שתוך כדי סעודת האירוסין שעשו לבת עם הקרוב של האישה, ולפני שהאב קיבל את הקידושין, לקח הקרוב של הבעל את הבת וקידש אותה בסתר. הספק שנוצר בדין כאן הוא אם האב התרצה בקידושים של הקרוב שלו, וההשלכה היא אם חלו הקידושין או לא.

הגמרא עונה בבירור שהאב לא התרצה בקידושי קרובו, אך אביי רובא חלקו מה הסיבה לכך. אביי סובר שזה משום הפסוק "שארית ישראל לא יעשו עולה" (צפניה ג, יג), כלומר מפני שהאב כבר הסכים לאשתו שהבת תחתן עם קרובה לא יכול להיות שהוא יסכים לעולה שקרובו עשה בכך שחטף את בתו וקידשה, ולכן מוכח שהוא לא התרצה בקידושים אלו.

אך רבא מביא את חזקת אטב"ו ומסביר איתה למה האב לא התרצה בקידושי קרובו. ההסבר לכך הוא שבגלל חזקה זו אי אפשר להניח שהאב התרצה בקידושי קרובו ויפסיד את הכסף שהשקיע בסעודת האירוסין¹⁹ של קידושי הקרוב של אשתו. לכן

¹⁹ יש לשים לב שבניגוד לשאר הסוגיות, בסוגייה כאן הסעודה היא סעודת אירוסין ולא נישואים, ובהתאם לכך האדם שטורח הוא האב מול הבת ולא הבעל מול האישה. אך נראה שהבדל זה לא משפיע על כל אחד מהסברים.

אנו חייבים להגיד שהוא התרצה בקידושי האדם שלמענו הוא השקיע את הכסף, וזה הקרוב של אשתו.

נראה שגם בסוגייה זו אין חזקה שגורמת נאמנות, כי כמו שאמרנו אין כאן שום טוען ונטען או עדות, אלא רק ספק בדעתו של האדם. אך אם נבין שהחזקה היא הנהגה מציאותית שמתבססת על טבע האדם ושיכולה לסייע ולשמש בירור או הסבר, נאמר שלפי רבא היא מבררת את הספק בדעתו של האב שבוודאי התרצה בקידושי הקרוב של אשתו ולא שלו.

הקושי היחיד להסבר זה בגמרא הוא שהסוגייה עצמה אומרת שהנפקא מינה בין אבי לרבא היא כאשר האב לא טרח. כלומר במצב שהאב לא טרח בעצמו בסעודה, לדברי אביי הדין נשאר וקידושי קרובו לא חלים, ולדברי רבא חוששים לקידושי קרובו. אך לעיל²⁰ הסברנו שלשיטת ההצדקה לכאורה השאלה הקונקרטית אם הבעל באמת טרח או לא אינה אמורה להשפיע, כי יש הסתמכות על הנהגה כללית. אך ננסה לתרץ גם קושי זה ונאמר שגם לשיטה זו יכול לעניין המקרה הקונקרטי, אך תלוי מה השאלה או החשש שהנהגה של טרחה בסעודה מנסה לפתור. כלומר, כאשר החזקה באה לבטל חשש של חכמים או לתת טעם לתקנת חכמים, שהם דברים כלליים ולא מקרים פרטיים, אז לא רלוונטית השאלה הקונקרטית. אבל אם הנהגה הזאת באה לברר ספק בדעתו של האדם במקרה ספציפי, אזי השאלה הקונקרטית אם הוא טרח בסעודה משפיעה על אפשרות הברור, כי אם הוא לא טרח בסעודה אין לנו כלים לברר את דעתו.

לאחר העיון הרוחבי בסוגיות בבבלי, ההבנה הפשוטה של החזקה שנאמרת תמיד בשם רבא מובנת באופן דומה. הבנה זו של החזקה לא באה לבסס את נאמנותו של הטורח בסעודה, אלא היא תיאור של הנהגה מציאותית שיכולה לסייע לכמה דברים, ובניהם לתקן תקנות ולברר את דעתו של האדם. לכן נטען שלאור כל הסוגיות בבבלי,

²⁰ ראה בפרק הרביעי.

ההסבר הלא שכיח בראשונים בסוגייה בכתובות שהחזקה היא הצדקה לתקנת חכמים דווקא נראה כהסבר הפשוט והחלק בקריאת הסוגיות.

הופעת החזקה בירושלמי

חזקת אטב"ו מופיעה בתלמוד הירושלמי בסוגייה המקבילה של הסוגייה בכתובות, אך היא מופיעה בהקשר ובנוסח אחרים:

כל שלא נהג כמנהג זה אינו יכול לטעון טענת בתולים [...] רבי ירמיה סבר מימר מנהג יהודה בגליל אמר ליה רבי יוסי וכי מנהג יהודה בגליל עדות תורה היא אלא מנהג יהודה ביהודה ומנהג גליל בגליל מכיון דתימר אינה עדות תורה לא יעמוד אלא שלא יפרצו בנות ישראל בזימה אם בשביל שלא יפרצו בנות ישראל בזימה אפילו מעמיד לא יהא נאמן רבי יוסי בשם רבי אילא אין אדם עשוי להוציא יציאותיו ולהוציא שם רע על אשתו. אם משום שאין אדם עשוי להוציא יציאותיו ולהוציא שם רע על אשתו אפילו אינו מעמיד יהא נאמן אמר רבי הילא מפני חשד אחד מפני פרוץ אחר (ירושלמי, כתובות פ"א ה"א).

הגמרא מביאה לפני כן כמה מנהגים שהיו עושים ביהודה לקראת ליל הכלולות של הבעל והאישה, והעיקרי שבהם הוא העמדת שושבינים לחתן ולכלה – כל אחד במקומו – כדי לוודא שהאישה תישאר בתולה וכך לא יחששו שהוא משקר כשהוא טוען טענת בתולים. הברייתא בתחילת הסוגייה אומרת שמי שלא נהג מנהג זה אינו יכול לטעון טענת בתולים.

האמוראים בהמשך חלקו בפירוש ברייתא זו. רבי ירמיה סבר שהכוונה היא שאדם שלא נהג את מנהג יהודה בגליל לא יכול לטעון טענת בתולים, אך רבי יוסי דחה את פירושו לברייתא כי לשיטתו יוצא שהעמדת השושבינים היא עדות ברורה שעליה מאמינים לבעל בטענתו, אך זה אינו סביר כי העמדת שושבינים אינה ראייה מספיק ברורה כדי לברר מה קרה באמת. לכן צריך להגיד שהבעל מהגליל נאמן מסיבה אחרת, וכוונת הברייתא היא שמי שלא נהג את מנהג יהודה (להעמיד שושבינים)

ביהודה, או מי שלא נהג מנהג גליל (לא להעמיד שושבינים) בגליל אינו נאמן בטענתו.

לאחר מכן הגמרא מבינה שאם העמדת השושבינים אינה עדות גם ביהודה היא אינה יכולה להיות עדות שעליה מסתמכים כדי להאמין לבעל בטענתו, והסיבה שמעמידים אותם היא רק כדי שהנשים יפחדו יותר לזנות ולא תהיה זימה בכנות ישראל. אך לאחר מסקנה זו של הגמרא, גם אם הבעל מיהודה יעמיד שושבינים הוא לא יהיה נאמן משום שזה אינו תפקידם של השושבינים.

בעקבות כך הגמרא מתרצת שהבעל נאמן מהסיבה הבאה: "רבי יוסי בשם רבי אילא אין אדם עשוי להוציא יציאותיו ולהוציא שם רע על אשתו". כלומר חזקת אטב"ו, בניסוח שונה כפי שהיא מופיעה כאן, היא זאת שנותנת לבעל נאמנות גם ביהודה וגם בגליל. אך ביהודה נהגו להעמיד בכל זאת שושבינים למרות נאמנות הבעל, כי ביהודה היו אנשים שטענו שהאישה זינתה משום חשד של שמועה או פריצות, והעמידו שושבינים כדי למנוע שמועה זו. אך מכל מקום יוצא מדברי הגמרא שהחזקה היא גורם הנאמנות של הבעל, היא מגיעה כתשובה שמסבירה למה הבעל נאמן אם העמדת השושבינים אינה ראייה. לפי זה, הסיבה שהברייתא לפי פירושו של רבי יוסי אומרת בכל זאת שהבעל אינו נאמן אם לא העמיד שושבינים היא רק משום שהיה ביהודה חשד מסוים שחכמים רצו למנוע ולכן הם תיקנו שיעמידו, ואם לא הוא מאבד את נאמנותו. אבל זו חומרא נוספת בלבד שהייתה ביהודה ואינה מבטלת את הנאמנות שיש לבעל מכוח החזקה, ולכן בגליל לא היה צורך בחיזוק של העמדת השושבינים.

נראה שהירושלמי הולך נגד הבנת החזקה בבלי, כפי שרצינו לטעון בדברי רבא לאורך הסוגיות שם, אלא הוא סובר כמו שיטות הראשונים בסוגייה בכתובות שסוברות שיש כאן נאמנות ולא הצדקה לתקנת חכמים, ואולי שיטות אלו התבססו על הירושלמי בפירושם את הבבלי. נראה גם מפשט הגמרא שלנאמנות יש השלכה גדולה ומועילה גם בדיני דאורייתא, כשיטת הרא"ש לעיל, כי בניגוד לבבלי

הירושלמי אינו מעלה כלל את הסברה של "הם האמינהו" ולכן נראה שיש כאן נאמנות בלי הגבלה.²¹

חיזוק נוסף לטענה זו הוא הניסוח השונה של החזקה בירושלמי שמשנה את האמירה הרגילה של החזקה. במקום שהחזקה תניח שאדם לא יפסיד את מה שהוא משקיע וטורח בו, היא אומרת שאדם לא יוציא שם רע על מישהי שהשקיע בה. נראה שיש כאן חזקה עם סברה יותר יסודית מהבבלי, שהרי בנוסח הבבלי כדי שהבעל יהיה נאמן מסתמכים על הרצון של האדם לשמור על ממונו. אך המחשבה העומדת מאחורי דברי הירושלמי שורשית יותר, אם אדם השקיע כסף באישה זה מעיד שהוא אוהב אותה ורוצה בטובתה ולא ייתכן שלאחר מכן הוא יוציא עליה שם רע במכוון. לכן אם הוא עושה זאת מוכח שהוא דובר אמת. הסברה כאן היא יסודית יותר במחשבת האדם כי היא מבטאת סתירה פנימית בתוך המחשבה שלו, סתירה שלא סביר שתקרה, ולכן נראה שתפקידה לפי זה הוא לייצר נאמנות חזקה שיש לה השלכה גדולה יותר מהצדקה לתקנת חכמים.

סיכום

לסיכום, ראינו שרוב הראשונים בסוגייה בכתובות סוברים שחזקת אטב"ו תפקידה לבסס את נאמנותו של הבעל בטענת פ"פ. אך נחלקו האם לנאמנות זו יש השלכה רק לדיני דרבנן, כלומר למ"ד שכתובה היא מדרבנן ורק לעיקר הכתובה, או שיש

²¹ הרשב"א מביא את הסוגייה הנ"ל בירושלמי ובאמת מסביר שנראה מהגמרא שהחזקה היא זו שיוצרת את הנאמנות גם אם לא מעמידים שושבינים כפי שהבנו, אך הוא מבין שהחזקה היא עדיין מדרבנן ולעיקר הכתובה בגלל דברי הסוגייה בבבלי: "אלא בירושלמי נראה כדבריהם דאפילו בלא העמדת שושבינן הוא נאמן, ולא מטעמם אלא מפני שאין אדם עשוי להוציא יציאותיו ומוציא שם רע על אשתו ואף על פי שלא נאמר בגמראין אותו הטעם אלא למ"ד כתובת אשה מדבריהם מ"מ יש להם סיוע משם לעיקר הדין" (חידושי הרשב"א, כתובות י ע"א). אך לענ"ד, הסברה שהחזקה מצומצמת לדבריהם נאמרת רק בסוגייה בבבלי ולא מוזכרת בכלל בירושלמי, ולכן יש לקרוא את הנאמנות בירושלמי כנאמנות חזקה ולא רק למ"ד שכתובה מדבריהם.

לנאמנות השלכה יותר גדולה והוא נאמן להפסיד גם את התוספת ואת הכתובה גם למ"ד כתובה מהתורה.

בנוסף הצענו על פי רבנו חננאל שהחזקה אינה יוצרת נאמנות אלא היא הנהגה מציאותית ותפקידה להצדיק תקנת חכמים שסותרת לכאורה תקנה אחרת, אך הנאמנות של הבעל היא מעיקר הדין ככל דיני טוען ונטען. טענו שלפי רש"י שתי הבנות אלו, נאמנות מול הצדקה, מתבטאות במחלוקת אמוראים בין רבא לשמואל.

בנוסף ניסינו לטעון, לאור הסתכלות רחבה יותר על הופעות החזקה בכל הסוגיות בכבלי מול הסוגייה בירושלמי, ששני תלמודים אלו הבינו חזקה זו באופן שונה, וחולקים גם בהבנות של החזקה, אם היא גורמת נאמנות או שהיא הנהגה מציאותית שאפשר להסתמך עליה לכל מיני נושאים.

